

IVO BOJANOVSKI

RIMSKA STELA IZ KLOTIJEVCA NA DRINI

Nedavno je u Klotijevcu sagrađena nova školska zgrada Osmogodišnje škole. Zgrada je bez dozvole locirana na prostoru koji je ranije zauzimalo poveće srednjovjekovno groblje, odmah uz obalu Drine. Prilikom raščišćavanja terena za gradnju škole nađena su pored većeg broja stećaka i dva rimska kamena fragmenta.

1. Srednji dio monumentalne stele sa četiri poprsja u plitkom reljefu. Domaći plavkasti vapnenac, lošijeg kvaliteta.

Po svojim dimenzijama (visina sačuvanog dijela stele je 1,36 m, širina oko 0,80 m i debljina 0,30 m) i zanatsko-umjetničkoj obradi ova stela svakako spada među monumentalnije stele iz Bosne. Nedostaje joj gornji dio, vjerojatno dosta nizak trouglasti zabat sa akroterijima. Od natpisnog polja (titulusa) sačuvan je manji dio, ali bez traga natpisa (sl. 1).

Arhitektonika stele odgovara italском tipu figuralnih stela, kakve se susreću i kod nas, naj-

češće u Dalmaciji, Hercegovini i na Drini. Stela nije izrađena od jednog kamenog bloka. Zabat je kao posebni dodatak bio pričvršćen za stelu željeznim klinom, kao i na steli Septimije Matise iz obližnje Osatice.

U dvije plitke pravougaone niše (gornja 0,50 : 0,60 m, a donja 0,43:0,60 m), zapravo u dvije vertikalno postavljene metope, koje su odijeljene gredicom (širokom 4 cm), smještene su 4 polufigure, paralelno poredane po dvije u svakoj kaseti. Kao i obično na sepulkralnim spomenicima pokojnici su prikazani u strogom paralelizmu, en face, do pojasa, gotovo u naravnoj veličini ($\frac{3}{4}$ naravne veličine), Sve četiri figure su gologlave, što je, inače, pojava česta na Drini.

Kompozicijska shema čitave stele jednostavna je i jasna (titulus, niše sa portretima i timpanon), bez dekorativnosti i ornamentike, tako da monumentalnost spomenika izbija iz njegove jednostavnosti. Ornamentat ne dolazi ni u svojstvu bordure, jer su i arhitrav i okvir stele sasvim glatki. Kao da je klesar želio svu pozornost gledaoca usredsrijediti baš na same pokojnike, koji kao da nas tužnim i neodređenim pogledom opominju na prolaznost.

Inače, stela sadržajno ne donosi mnogo novoga. U gornjem polju prikazani su muž i žena srednjih godina. Desno je muž, sa kratkom, šišanom kosom, u naboranom odijelu koje je na desnom ramenu zakopčano (okruglom?) fibulom. U lijevoj ruci drži volumen, znak rimskog civiteta, dok je desnicom obujmio suprugu. Lijevo je portret žene sa kosom začušljanom na dvije strane i karakterističnim razdjelom na sredini. Na visokom, elegantnom vratu vidi se glava lijepih dugoljastih crta sa dosta istaknutim nosom. Preko sjetnih očiju navučene su trepavice, kao i kod muškarca, a pogled uperen u neodređeno. Desna joj je ruka spuštena do pojasa, tako da hrbatom skoro dotiče poprečnu gredu. Pouzdano se ne može utvrditi drži li žena u ruci neki predmet, a to bismo i očekivali i u odnosu na donji portret (zakon paralelizma!). Na portretu žene slabo je sačuvan i prikaz odijela, jasno se vidi samo dugi rukav haljine. Ne može se sa sigurnošću utvrditi da li se ispod rukava nazire dio donje haljine, ili je klesar želio da prikaže narukvicu. Drugog

Sl. 1. Antička stela i fragmenti stupova iz Klotjevca.

nakita nema, ali izgleda da na grudima nosi dvije fibule ili dva broša (sl. 2).

U donjoj metopi prikazane su također dvije, i to mlađe figure, valjda sin i kćerka. Obje su figure prilično istrošene, a lijevoj je još otučena i glava. Sudeći po dugom rukavu haljine i općem habitusu, prikazuje djevojku. U desnoj ruci, koja je u istom položaju kao i ruka žene u gornjem polju, djevojka drži grozd, što je rijetka pojava na spomenicima ove vrste. Grozd, kao i vinova loza uopće, predstavljaju Bahove attribute i stoje u vezi sa posmrtnim kultom. Desna figura je nešto bolje sačuvana, a prikazuje dječaka u tunici dugih rukava i u hlamidi koja je zakopčana (okruglom?) fibulom. Odijelo se jedva i nazire osim najreljefnijih nabora. I dječak u desnoj ruci drži neki predmet.

Sl. 2. Detalj stele iz Klotijevca.

Iako su reljefi, kao i cijela stela, prilično stradali od atmosferilija — što je na Drini općenita pojava zbog lošeg kvaliteta kamena — ipak se može dosta jasno uočiti realistički tretman likova, pa čak i izvjesna individualizacija pokojnika, osobito lika starije žene, koji je relativno najbolje sačuvan. Ova je pojava na rimskim provincijalnim sepulkralnim spomenicima kod nas dosta rijetka. Osim toga, rad je dosta plastičan a likovi pokojnika proporcionalno komponirani. Ipak se klesar nije mogao oteti stereotipnoj šabloni u postavljanju likova, kao ni maniri stilizacije, koja osobito dolazi do izražaja u tretmanu odijela (nabori!), ruku i kose.

Ovakav tip nadgrobnih rimskih spomenika već je odranije poznat u Podrinju,¹ a po obradi i

kompoziciji bliži je stelama iz Podunavlja nego onima iz srednje i zapadne Bosne, na kojima je koncepcija i obrada lika sasvim plošna, linearna i dekorativna, a najčešće posve stilizirana. Stil-ska kohezija stele iz Klotijevca je dosta čvrsta i sa rimskim spomenicima iz Srbije i Bugarske. Svi ovi spomenici nastali su pod direktnim uticajem rimske sepulkralne umjetnosti iz Italije. Ovdje je i domaći (epihorski) elemenat stajao pod jakim uticajem rimske kulture, koja je preko rimskih kolonista i vojnika importirana iz Italije. Centri toga uticaja bili su značajni rudarski centar Domavija (nedaleko Srebrenice) i Sirmium, glavni grad donje Panonije. Ovaj se utjecaj širio uz Drinu sve do Višegrada i dalje, a obuhvatao je i srbijansko Podrinje.

Zato u Podrinju i susrećemo drukčije spomenike nego u ostalim krajevima Bosne, gdje je indigeni karakter umjetnosti više došao do izražaja.

Najbližu analogiju steli iz Klotijevca imamo U obližnjoj Osatici² (koja je udaljena oko 1 sat hoda) i nije isključeno da i naša stela potiče iz Osatice. To je već spomenuta stela Septimije Matise sa šest portreta (Patsch, WM XI, str. 180, Fig. 130), koju je profesor Sergejevski datirao u

¹ Dimitrije Sergejevski, Rimska groblja na Drini, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, god. 1934, str. 27 i d.

² Karlo Patsch, Iz rimske varoši u Skelanima, GZM 1907, str. 465, Sl. 90 = Wissenschaftliche Mitteilungen aus BiH, XI, S. 180, Fig. 130.

III stoljeće nove ere³. Stela iz Klotijevaca, čini mi se, predstavlja zreliji klesarski rad. Tipološki našoj steli odgovaraju i one iz Skelana⁴, ali se ipak stela iz Klotijevca odvaja koncepcijom i izradom.

Što se tiče datiranja ove stele, nalazimo se u situaciji da to nagađamo sa manje ili više vjerojatnosti. Prvo, nije nam se sačuvao natpis, a jedino natpisi mogu sa sigurnošću vremenski determinirati neki spomenik. Drugo, stela je stradala od vremena, nejasni su i odijelo i fibule. I frizura starije žene je atipična, jer se tu, izgleda, radi o

radius 0,57 m. Materijal je krečnjak. Manji fragment ima pri dnu profilaciju sa stopom od 5 cm, a nešto užu profilaciju ima pri vrhu i veći dio. Gore na bazi, zapravo u centru baze, dužega fragmenta nalazi se rupa, radiusa 7 cm, a duboka 5 cm, u koju se klinom pričvršćavao kapitel. I na bazi manjeg dijela je u sredini rupa, široka oko 10 cm. Nije se mogla izmjeriti dubina ove rupe, koja je služila da se učvrsti deblo stupa za bazu (sl. 1).

Manje je vjerojatno da je ovaj stup dio nadgrobnog spomenika u formi cilindričnog cippusa,

Sl. 3. Dio srednjovjekovne nekropole sa stelom.

jednostavnoj narodnoj frizuri sa razdjelom na sredini. Ipak, oslanjajući se na stilsku koheziju ove stele sa srodnima iz Podunavlja, Podrinja i drugih krajeva, naša se stela može determinirati u III vijek nove ere. Manira stilizacije ne dozvoljava da je smjestimo u ranije doba. Na to vrijeme upućuju i fibule, ako su okrugle, kako ih ja vidim, pa i frizura starije žene, koja bi također mogla da odgovara III stoljeću.⁵ U to bi se vrijeme mogla uklopiti i pojava grozda u ruci mlade žene.⁶

2. Dva fragmenta stupa, koji idu zajedno. Veći je visok 1,30 m, a manji 0,75 m. Oba dijela imaju

³ Ibidem.

⁴ Patsch, o. c, passim; WM XI, str. 160, 177, 179; Fig. 72, 124 i 129.

⁵ Hekler, Die Bildniskunst der Griechen und Römer, Tab. 284-287, 301, 302 i 305.

⁶ Steli iz Klotijevca dosta je slična novopronađena stela sa Crkvine u Plješevici kraj Rogatice. Upor. ovaj broj »Naših starina«, str. 190.

jer je previsok, a na Drini se takav tip sepulkralnih spomenika i ne javlja.

Za ovaj stup (zapravo deblo stupa) najbližu analogiju imamo u Skelanima,⁷ odakle je i ovaj mogao biti dovučen u Klotijevac. To ni u srednjem vijeku ne bi predstavljalo teži problem. Možda i on potiče iz Osatice, ali je isto tako moguće da se, kao i stela, sačuvao in situ. Da je Klotijevac u antici bio naseljen dokazuje i nedavni nalaz presvodenih grobnica u zaseoku Zagaj⁸ i tragovi rimskog naselja u istom zaseoku. Bilo bi potrebno provesti iskopavanje manjeg razmjera da se utvrdi leže li ovi spomenici in situ ili su ovamo dospjeli kao spolij (sl. 3).

Oba opisana spomenika dugo su ležala u šikari, a pronađeni su tek prilikom gradnje škole 1953. godine, kada je šikara — u koju je bilo zaraslo srednjovjekovno groblje — raskršena. U vezi sa izgradnjom HE »Bajina Bašta« u Perućcu

⁷ Patsch, WM XI, S. 171, Fig. 112.

⁸ Vidi »Naše starine« IX, str. 185.

(SR Srbija) čitavo će groblje, koliko se sačuvalo nakon izgradnje škole, zajedno sa novoizgrađenom školskom zgradom biti potopljeno. Stoga je potrebno na vrijeme ispitati ovaj arheološki teren,

a spomenike izvući izvan buduće akumulacije ili prenijeti u muzej. Zavod je u tom smislu već i poduzeo konkretne korake.

RÖMISCHE STELE AUS KLOTIJEVAC AM DRINAFLUSS (SREBRENICA)

Gelegentlich des Baus der Volksschule in Klotijevac am Drinafluss, wurden neben einer grosseren Zahl mittelalterlicher Grabdenkmaler (stecak) auch zwei römische Steinfragmente gefunden.

1) Der mittlere Teil der monumentalen figuralen Stele mit vier Brustbildern in Basrelief (Bild 1). Die Höhe des erhaltenen Teiles dieser monumentalen Stele beträgt 1,36 m, und die Breite 0,80 m. Es fehlt wahrscheinlich der dreieckige Giebel mit Akroterien (Giebelschmuck). Von dem Titulus (Bildunterschrift) ist der kleinere Teil erhalten geblieben, aber ohne irgendeine Spur von Anschrift. Das Relief, sowie das ganze Monument haben stark gelitten. Die Stele hat die Form, welcher man in dem II. und III. Jahrhundert p. Chr. n. öfters in den Donauprovinzen begegnet,

und welche in Bosnien meistens am Drinafluss vorkommt.

2) Zwei Säulenfragmente, welche eng zusammenpassen, mit 0,57 m Kreishalbmesser; die Höhe des grosseren beträgt 1,30 m und des kleineren 0,75 m (Bild 3).

Wegen des Aufbaus des Wasserkraftwerkes Perucac am Drinafluss, wird der ganze mittelalterliche Friedhof, zusammen mit dem neuerbauten Schulgebäude durch die Akkumulation des neuen Wasserkraftwerkes überschwemmt werden. Es ist daher notwendig, dass diese wertvollen archäologischen Grabdenkmäler rechtzeitig verlegt werden, und dass das Terrain überprüft wird.